

เรื่อง “การเตือนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในการเฝ้าระวังโรคสัตว์น้ำช่วงหน้าหนาว”

จัดเตรียมข้อมูลโดยกองวิจัยและพัฒนาสุขภาพสัตว์น้ำ กรมประมง

ด้วยสภาพอากาศของประเทศไทยขณะนี้เข้าสู่ช่วงพลัดเปลี่ยนฤดูกาลจากฤดูฝนเข้าสู่ฤดูหนาว ซึ่งส่งผลให้หลายพื้นที่ของประเทศไทยมีอุณหภูมิลดต่ำลง โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสาน แต่ในบางพื้นที่ยังมีฝนตกสลับกับอากาศร้อน ทำให้อุณหภูมิของน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพสัตว์น้ำ เนื่องจากสัตว์น้ำเป็นประเภทสัตว์เลือดเย็น อุณหภูมิของร่างกายจะเปลี่ยนแปลงไปตามอุณหภูมิของสิ่งแวดล้อม ทำให้สัตว์น้ำทั้งที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำธรรมชาติและที่เกษตรกรเลี้ยงไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการเลี้ยงในกระชัง หรือในบ่อดินปรับตัวไม่ทัน เกิดความเครียด อ่อนแอ และมีความเสี่ยงที่จะเกิดโรคได้ง่าย โดยในช่วงฤดูหนาวมีเชื้อโรคบางชนิดสามารถเจริญเติบโตและแพร่กระจายได้ดี ร่วมกับสัตว์น้ำมีความอ่อนแอ อาจโน้มนำให้เกิดการติดเชื้อและเกิดการตายอย่างฉับพลันได้ โดยเชื้อที่อาจก่อโรคในสัตว์น้ำ ได้แก่

1. เชื้อราสกุลอะฟลาโนมัยซิส (*Aphanomyces invadans*)

เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิด โรคแผลเน่าเปื่อยหรือโรคอียูเอส (EUS : Epizootic Ulcerative Syndrome) ซึ่งเป็นโรคที่อยู่ภายใต้ระบบการเฝ้าระวังโรคสัตว์น้ำของประเทศไทย โดยทั่วไปการเกิดโรคแผลเน่าเปื่อยมีปัจจัยโน้มนำมาจากสภาพแวดล้อม เช่น อุณหภูมิของน้ำที่ต่ำลง หรือสภาพน้ำเป็นกรดมากเกินไป หรือมาจากการจัดการการเลี้ยง เช่น ปล่อยปลาเลี้ยงในอัตราความหนาแน่นมากเกินไป ซึ่งลักษณะอาการปลาที่ป่วย จะมีแผลลอก เลือดออกตามซอกเกล็ด และเกิดแผลเน่าเปื่อยลึกตามตัว สามารถพบโรคนี้ได้ปลาหลายชนิด ทั้งที่อาศัยในแหล่งน้ำธรรมชาติและบ่อเลี้ยง เช่น ปลาช่อน ปลาคะเพียน ปลาสวาย ปลากระสูบ ปลาแรด และปลาสลิด เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันยังไม่มียาหรือสารเคมีที่จะใช้ในการรักษาโรคนี้ได้ หากสภาพอากาศและน้ำในบ่อเลี้ยงมีอุณหภูมิสูงขึ้น เชื้อราดังกล่าวจะเจริญและแพร่กระจายได้น้อยลง ในขณะเดียวกันปลาที่กำลังป่วยจะมีภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้น ช่วยให้ปลาหายป่วยเองได้ในเวลาต่อมา

2. เชื้อแบคทีเรียสกุลฟลาโวแบคทีเรียม (*Flavobacterium* sp.)

เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดโรคต่างๆ มักพบในปลาหลังจากการย้ายบ่อ หรือการขนส่ง โดยลักษณะอาการปลาที่ป่วยจะมีแผลต่างขาตามลำตัว หากติดเชื้อรุนแรงปลาจะตายเป็นจำนวนมากในระยะเวลาสั้น พบโรคนี้ได้ปลาสวยงาม ปลากะพงขาว ปลาดุก ปลาช่อน และปลาบู่ วิธีการป้องกันโรคที่ดี คือ ลดอัตราความหนาแน่นปลา ลดหรืองดอาหาร ควบคุมคุณภาพน้ำให้เหมาะสม หลังการเคลื่อนย้ายหรือขนส่งปลาให้ใช้เกลือแกง 1 กิโลกรัมต่อปริมาตรน้ำ 1 ตัน (0.1 %) เพื่อช่วยลดความเครียด

3. เชื้อไวรัสคอยเฮอปี (Koi herpesvirus)

เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดโรคไวรัสเคเอชวี (KHVD : Koi Herpesvirus Disease) พบในปลาตระกูลคาร์พและไน ลักษณะอาการปลาที่ป่วย จะรวมกลุ่มอยู่ตามผิวน้ำและขอบบ่อ ซึม ว่ายน้ำเสียการทรงตัว ลำตัวมีเมือกมาก มีแผลเลือดออกตามลำตัว ในปลาที่มีอาการติดเชื้อรุนแรงจะพบอาการเหงือกเน่าปลาอ่อนแอ กินอาหารน้อยลงหรือไม่กินอาหาร หายตายพบมีอัตราการตายสูงถึง 50 – 100 % โดยทั่วไปการเกิดโรคไวรัสเคเอชวีมีปัจจัยโน้มนำมาจากอุณหภูมิน้ำต่ำและความเครียดต่าง ๆ เช่น การขนส่ง การติดเชื้อปรสิตหรือเชื้อแบคทีเรีย และคุณภาพน้ำที่ไม่เหมาะสมจะช่วยเสริมให้เกิดโรค และทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น โรคนี้ไม่สามารถรักษาได้ด้วยการใช้สารเคมี วิธีการป้องกันโรคที่ดี คือ ลดความหนาแน่นปลา ลดอาหาร ควบคุมคุณสมบัติน้ำให้เหมาะสม และรักษาตามสาเหตุแทรกซ้อนต่าง ๆ เช่น การติดเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา ปรสิต เป็นต้น

4. ปรสิตหลายชนิด เช่น อี๊ก เห็บปลา หมัดปลา เหาปลา เป็นต้น

เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดแผลเลือดออกในบริเวณเหงือก และผิวหนัง ส่งผลให้การหายใจบกพร่อง เนื่องจากประสิทธิภาพการนำออกซิเจนไปใช้ในร่างกายน้อยลง ภูมิคุ้มกันทางธรรมชาติด่านแรก (Innate immunity) ลดลง โรคที่เกิดปรสิตดังกล่าว พบได้ในปลาหลายชนิดทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย โดยลักษณะอาการปลาที่ป่วย จะรวมกลุ่มอยู่ตามผิวน้ำและขอบบ่อ ซึม ว่ายน้ำเสียการทรงตัว ลำตัวมีเมือกมาก มีแผลเลือดออกตามลำตัว ในปลาที่มีอาการติดเชื้อรุนแรงจะพบอาการเหงือกเน่า ปลาอ่อนแอ กินอาหารน้อยลงหรือไม่กินอาหาร อัตราการตายขึ้นอยู่กับความแข็งแรงของปลา อายุและขนาดของปลา (ปลาวัยอ่อน จะมีอัตราการตายสูง) ชนิดและปริมาณปรสิตที่พบ อวัยวะที่พบปรสิต (หากพบในสมอง ระบบประสาท เลือด จะมีอัตราการตายสูง) คุณภาพน้ำ สารอินทรีย์ (หากในบ่อมีมาก ส่งผลต่อสุขภาพทางอ้อม ให้ปลาอ่อนแอได้) โรคจากปรสิตสามารถควบคุมได้ โดยการตัดวงจรชีวิตของปรสิต (รักษาความสะอาด กำจัดตะกอน เศษอาหาร) ควบคุมกับการควบคุมคุณภาพน้ำ และการใช้สารเคมี (ขึ้นอยู่กับชนิดและลักษณะการก่อให้เกิดโรคของปรสิต)

อนึ่ง แม้โรสดังกล่าวจะพบในปลาหลายชนิด และไม่พบในกึ่งก็ตาม แต่เนื่องด้วยสภาพอากาศที่เย็นลง จะทำให้การกินอาหารของกึ่งให้กินอาหารน้อยลง โดยอาหารเหลือจะทำให้ในบ่อเลี้ยงมีปริมาณสารอินทรีย์เพิ่มขึ้นส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำและการเพิ่มปริมาณของเชื้อจุลินทรีย์ ซึ่งสามารถส่งผลต่อสุขภาพของกึ่งได้เช่นกัน เมื่อกินอาหารน้อยลง กึ่งอ่อนแอ จึงมีความเสี่ยงที่จะยอมรับเชื้อโรคไม่ว่าจะเป็นแบคทีเรีย (แบคทีเรียกลุ่ม vibrio) หรือไวรัส (ไวรัสตัวแดงดวงขาว) ได้ง่าย

การสังเกตอาการสัตว์น้ำป่วย สามารถสังเกตได้จากลักษณะอาการภายนอกและพฤติกรรมของสัตว์น้ำ ดังนี้

- อาการผิดปกติของร่างกาย เช่น ผิวหนังมีแผลเลือดออก ผิวหนังมีเมือกมาก จุดแดง จุดขาวตามเหงือก เหงือกเน่า เหงือกดำ เป็นต้น
- พฤติกรรมต่าง ๆ เช่น ว่ายน้ำช้า หายใจถี่ รวมกลุ่มตามขอบบ่อ ลอยบริเวณผิวน้ำ การกินอาหารลดน้อยลง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม มีวิธีการป้องกันโรคสัตว์น้ำและมีประสิทธิภาพดีใช้หลักการป้องกันโรคทางชีวภาพที่ดี (Biosecurity) และการจัดการสุขภาพสัตว์น้ำที่ดี (Health Management Practice) เช่น มีการเตรียมบ่อเลี้ยง และน้ำที่ดี ใช้ลูกพันธุ์สัตว์น้ำที่แข็งแรง ปราศจากการปนเปื้อนของเชื้อโรค จากแหล่งเพาะพันธุ์ที่น้ำเชื่อถือ รักษาความสะอาดในบ่อเลี้ยง/สถานที่เลี้ยงสัตว์น้ำอยู่เสมอ ลดความหนาแน่นของสัตว์น้ำ ลดปริมาณอาหารลง 20 - 30% ควบคุมคุณสมบัติน้ำให้เหมาะสม (ควบคุมอุณหภูมิ น้ำที่ 29 - 30 องศาเซลเซียสและให้คงที่อุณหภูมิ น้ำเข้า บ่าย ไม่ควรแตกต่างกันมาก) มีระบบการเฝ้าระวังโรคสัตว์น้ำด้วยตนเอง หมั่นดูแลสุขภาพสัตว์น้ำและสังเกตพฤติกรรมของสัตว์น้ำที่เลี้ยงอยู่เสมอ เป็นต้น

เกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ควรมีการเตรียมการเฝ้าระวังเพื่อป้องกันและหลีกเลี่ยงความเสี่ยง ความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้น รวมถึงเป็นการควบคุมโรคสัตว์น้ำ โดยให้ปฏิบัติตามคำแนะนำ ดังนี้

1. วางแผนการเลี้ยงสัตว์น้ำให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และฤดูกาล เพื่อให้สามารถจับจำหน่ายได้ก่อนช่วงรอยต่อระหว่างฤดูฝนถึงฤดูหนาว หรือฤดูน้ำหลาก

2. ควรคัดเลือกลูกพันธุ์สัตว์น้ำที่มีความแข็งแรง จากฟาร์มผู้ผลิตที่ได้มาตรฐานและเชื่อถือได้

3. ควรปล่อยสัตว์น้ำลงเลี้ยงในอัตราความหนาแน่นที่เหมาะสมหรือน้อยกว่าปกติ เพื่อลดความสูญเสียจากคุณภาพน้ำที่ไม่เหมาะสม และการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

4. เลือกใช้อาหารที่มีคุณภาพดี และให้อาหารสัตว์น้ำในปริมาณที่เหมาะสม เสริมสารอาหารหรือวิตามินที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตและการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันของสัตว์น้ำ เช่น โพรไบโอติก วิตามินซี วิตามินรวม เป็นต้น

5. วางแผนจัดการคุณภาพน้ำที่ดี ให้เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงสัตว์น้ำหากสภาพอากาศปิด มีฝนตก ปริมาณออกซิเจนในน้ำลดลงอย่างฉับพลัน เกษตรกรสามารถป้องกันการตายของสัตว์น้ำได้ โดยการเปิดเครื่องตีน้ำหรือสูบน้ำในบ่อให้สัมผัสอากาศจะช่วยเพิ่มปริมาณออกซิเจนในน้ำได้ ส่วนกรณีที่มีฝนตกหนัก ค่าความเป็นกรด-ด่าง (พีเอช, pH) ในบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำจะมีค่าลดลง ควรโรยปูนขาวหรือปูนมาร์ล เพื่อควบคุมค่าความเป็นกรด-ด่าง และเติมเกลือแกง เพื่อลดความเครียดของสัตว์น้ำที่เลี้ยงในบ่อนอกจากนี้ ควรควบคุมการใช้น้ำ และรักษาปริมาณน้ำในบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำให้มีปริมาณพอเหมาะ หรือ มีปริมาณ 2 ใน 3 ส่วนของน้ำที่มีอยู่ในบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ

6. ระหว่างเลี้ยง ควรทำความสะอาดพื้นบ่อ กรณีที่เลี้ยงในกระชังให้ทำความสะอาดกระชังอย่างสม่ำเสมอ เพื่อลดปริมาณสารอินทรีย์ เศษอาหาร มูลของเสีย ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของปรสิตรวมถึงเชื้อโรคต่างๆ

7. ปรับปรุงบ่อ, เสริมคันบ่อหรือทำผนังบ่อให้สูงพอกับปริมาณน้ำที่เคยท่วมในปีที่ผ่านมา พร้อมจัดทำร่องระบายน้ำ และขุดลอกตะกอนดินที่จะทำให้ร่องระบายน้ำตันขึ้นออกไป

8. ควรหมั่นตรวจสอบสุขภาพสัตว์น้ำอย่างสม่ำเสมอ กรณีมีสัตว์น้ำป่วยตายควรกำจัดโดยการฝังหรือเผา ไม่ควรทิ้งสัตว์น้ำป่วยไว้ในบริเวณบ่อหรือกระชังที่เลี้ยง เพราะจะเป็นการแพร่กระจายเชื้อโรคทำให้การระบาดของโรคเป็นไปอย่างรวดเร็ว

9. กรณีเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ควรหมั่นตรวจสอบดูแลความคงทนแข็งแรงของกระชังให้มีระยะห่างกันพอสมควร เพื่อให้ น้ำมีการหมุนเวียนถ่ายเทได้สะดวก

กรณีที่พบสัตว์น้ำมีอาการผิดปกติ ให้รีบหาสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้สัตว์น้ำ อ่อนแอ ป่วยและตาย และให้รีบแก้ไขตามสาเหตุ หากไม่ทราบหรือไม่สามารถวินิจฉัยโรคได้ด้วยตนเอง ให้รีบปรึกษาผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญและผู้มีประสบการณ์ด้านโรคและการจัดด้านสุขภาพสัตว์น้ำ

หากเกษตรกร พบปัญหาด้านโรคสัตว์น้ำ เกษตรกรสามารถขอรับคำปรึกษาและคำแนะนำได้ที่ สำนักงานประมงอำเภอ สำนักงานประมงจังหวัด หรือหน่วยงานอื่น ๆ ของกรมประมงทุกแห่งทั่วประเทศ และหากต้องการส่งสัตว์น้ำป่วยเพื่อตรวจวินิจฉัยโรค หรือขอคำแนะนำด้านโรคสัตว์น้ำ สามารถติดต่อสอบถามข้อมูลได้ที่กองวิจัยและพัฒนาสุขภาพสัตว์น้ำ กรมประมง หมายเลขโทรศัพท์ 0-2561-3372 หรือศูนย์วิจัยและพัฒนาสุขภาพสัตว์น้ำสงขลา หมายเลขโทรศัพท์ 0-7433-5244-5
